

Bíró-Nagy András

Párhuzamos valóságok: a demokrácia minőségének percepciója Magyarországon

BEVEZETÉS

A hibrid rezsimek megértéséhez nemcsak a működésük elméleti és gyakorlati szempontok szerinti leírása és elemzése fontos, hanem annak megismerése is, hogy mit gondolnak róla azok, akik benne élnek. Ezért elengedhetetlen, hogy olyan rezsimekben is készüljenek kutatások a demokráciával kapcsolatos attitűdökről és a rezsim megítéléséről, amelyekben a demokratikus intézményrendszer eleve hiányos, vagy nem működik megfelelően. E tanulmány célja áttekinteni azokat a kérdéseket és korlátokat, amelyek a hibrid rezsimekben folytatott demokráciakutatások (és általában véve a közvélemény-kutatások) körül felmerülnek a politikatudományi szakirodalomban, illetve bemutatni azt, hogy a magyar társadalom az Orbán-kormány negyedik (a 2010-es kormányváltás óta harmadik) ciklusában mit gondol a magyar demokrácia állapotáról.

Az írás első fejezetében a posztkommunista régióban, az arab világban és Afrika hibrid rezsimeiben végzett hasonló célú kutatások tapasztalatait ismertetem a kutatások hitelessége és érvényessége szempontjából, illetve röviden vázolom, hogy a tanulmány további részeiben felhasznált magyar kutatás miként építette be ezek tanulságait. Ezt követően az Orbán-rezsimben mért demokráciaattitűdökből levonható három fontos következtetést mutatok be, részletes adatokkal alátámasztva. Ezek a hazai demokrácia működésének megítélésével kapcsolatos társadalmi polarizációt, a politikai elit ellenőrizhetőségével és elszámoltathatóságával szembeni szkepszist, valamint azt tárják fel, hogy a nem kormánypárti szavazók mennyire vélekednek úgy, hogy a magyar demokráciában az ő véleményük és érdekeik is számítanak. A magyar adatokat a Policy Solutions és a Friedrich-Ebert-Stiftung megbízásából a Závecz Research vette fel 2018. augusztus 10–18. között (BÍRÓ-NAGY–LAKI 2018). A személyes megkérdezéssel készült felmérés során elért 1000 fő életkor, nem, iskolai végzettség és településtípus szerint az ország felnőtt népességét reprezentálta. E kutatásnak nem volt azonos kérdésekkel futó hazai előzménye, így az időbeli összehasonlításra – akár a 2010 óta tartó jobboldali

kormányzás alatti véleményváltozások elemzésére – nem vállalkozhattunk. A következőkben azonban olyan összefüggéseket emelek ki, amelyeket a felmérés több kérdés által, több oldalról körbejárva konzisztensen megerősített.

DEMOKRÁCIAKUTATÁS HIBRID REZSIMEKBEN

A hibrid rezsimekben állampolgári véleményeket vizsgáló kutatások egyik visszatérő kérdése, hogy lehet-e hitelesnek tekinteni és ezzel érdemi empirikus elemzések alapjává tenni olyan adatokat, amelyeket olyan országokban vesznek fel, ahol nem teljesen demokratikus körülmények uralkodnak. Felmerülhet, hogy az adatokat közlő intézetek politikai nyomás alatt vagy egyenesen politikai függésben készítik el kutatásaikat, amiből az is következhet, hogy a publikált eredmények nem valódiak, és a közvéleményhez már csak hamis számok jutnak el. Jó példa az ilyen típusú kételyek erős jelenlétére a putyini Oroszország, ahol a fő közvéleménykutató intézetek egy kivételtől – a Levada Centertől – eltekintve a Kreml befolyása alatt működnek (FRYE et al. 2017). Hozzá kell tenni továbbá, hogy éppen a legjobb nemzetközi szakmai reputációval rendelkező Levadát 2016-ban „külföldi ügynöknek” nyilvánították amiatt, hogy Oroszországon kívüli forrásokból is finanszírozta működését (BBC 2016). Ez egyben oda vezetett, hogy a 2018-as elnökválasztási kampányban már nem közöltek adatokat attól való félelmükben, hogy a törvény értelmében akár be is zárathatnák az intézetet, mivel a felmérések ismertetése a választásokba való külső beavatkozásként is értelmezhető (Radio Free Europe 2018).

Ugyancsak megkérdőjelezheti a társadalmi attitűdökkel kapcsolatos értelmezések érvényességét, hogy a hibrid rezsimekben nemritkán hatalmas erőfölénnyel működő állami propaganda manipulációi, az egyoldalú tájékoztatás és az, hogy az ellenzék üzenetei, narratívája el sem tudnak jutni a választók egy jelentős részéhez, nagymértékben torzíthatják a valós helyzetről alkotott állampolgári véleményeket. A hatalom által manipulált percepciók természetesen velejárói lehetnek a hibrid rezsimeknek, a rendszer stabilitása szempontjából kiemelten fontos is, hogy valódi támogatottság legyen a vezető és rezsim mögött (LEVITSKY–WAY 2010, 20). Mindez azonban csak arról mond sokat, hogy a társadalmi hangulat, az állampolgárok véleményei hogyan alakultak ki, mik lehettek rá hatással. Az egyenlőtlen erőviszonyok és a hatékony kormányzati propaganda megléte viszont nem jelenti azt, hogy a felmérések által bemutatott helyzetkép ne lehetne valós.

A harmadik gyakori kétely a hibrid rezsimekben élő emberek válaszainak őszinteségére vonatkozik: fel merik vállalni negatív véleményeiket azok, akik olyan politikai kontextusban élnek, ahol a kritikus hangokat retorziók is érhetik? Rose (2007) tizenhárom posztkommunista országban elvégzett kutatása azt mutatta, hogy ez a feltevés, legalábbis a volt szocialista blokkban, nem igazolható.

Rose mintájában a korszak „szabadnak” számító országai (például Csehország, Magyarország, Szlovákia) mellett a demokrácia minősége szempontjából kifejezetten rossz hírű országok (Oroszország, Fehéroroszország, Ukrajna) is helyet kaptak. E kutatásból az derült ki, hogy a „részben szabad” vagy a „nem szabad” minősítésű országokban nem volt magasabb azok aránya, akik félték kifejezni a véleményüket, és akik úgy vélték, hogy megtorlásra számíthatnak azok, akik a hatalomnak nem tetsző véleményeket hangoztatnak (ROSE 2007, I30). A poszt-kommunista országokra vonatkozóan cáfolta azokat a hipotéziseket, miszerint aki képzetlenebb vagy szegényebb, az jobban fél elmondani a véleményét, illetve hogy aki jobban informált a közélettel kapcsolatban, az kevésbé fél felvállalni az álláspontját. Angelusz Róbert (2000, I23–I30) a magyar viszonyokra vonatkozóan kimutatta, hogy az államszocialista rendszer puhulásával párhuzamosan a „látens közvélemény” is csökkent, az 1970-es és 1980-as években is jól kutatható volt többek között a gazdasági közhangulat romlása, amely a rendszerváltáshoz közeledve a magyar közvélemény átalakulásának kiindulópontja volt.

Kifejezetten az orosz trendeket vizsgálva Treisman (2014) arra jutott, hogy az öncenzúra még a Putyin-rezsimben sem torzít érdemben a közvélemény-kutatási eredményeken. Korábban Colton és Hale (2008) is azt mutatta ki, hogy Putyin támogatottsága valós, és nem egyszerűen arról van szó, hogy a Kreml által manipulált kutatási eredmények alakítanák ki ezt a pozitív látszatot. Putyin népszerűségének alakulását vizsgálva Treisman bemutatta, hogy jelentős részben a rezsim gazdasági teljesítményétől függ, hogy mennyire látják pozitívan a ténykedését a választók. Az is kiderült ugyanakkor, hogy az oroszok jelentős része is tisztában van azzal, hogy egyenlőtlen feltételek mellett állnak a rajtvonalhoz a különböző politikai szereplők a választási kampányokban. A 2012-es választásokat követően kevesebb mint 40% gondolta azt, hogy Putyin akkor is nyert volna, ha lett volna az országban szabad sajtó, amely rendszeresen beszámolhatott volna a hatóságok visszaéléseiről (TREISMAN 2014, 385). Az ukrán válság kezdete és a Krím-félsziget elfoglalása után két évvel Frye és szerzőtársai (2017) is azt vizsgálták, hogy valós-e Putyin kiemelkedően magas támogatottsága, vagy egyszerűen egy társadalmi megfelelési kényszer által hajtott, mesterségesen magas mutatóról van szó. A szerzők több saját kísérletet is végeztek Oroszországban, és arra jutottak, hogy Putyin támogatottsága nagyjából 80% körül volt ez időszakban, ami nem sokkal maradt el az orosz intézetek által közölt számoktól. A népszerűségi mutatók mögött tehát még Oroszországban sem az állt, hogy az emberek félnének elmondani a véleményüket, hanem Putyin valóban népszerű volt. Fontos hozzátenni ehhez azt is, hogy az egyre inkább autoriter irányba mozduló orosz rezsimben tizenöt év alatt sem változott a politikai preferenciákat vizsgáló kutatásokban a választ megtagadók aránya (aki „nem tudja” választ ad, vagy nem válaszol a kérdésekre), a Kremltől független Levada méréseiben sem.

Míg a posztkommunista régióban a válaszmegtagadás kezelhető probléma a kutatások során, addig az észak-afrikai és közel-keleti rezsimekben már nagyobb gondot okoz. Az arab tavasz utáni demokráciaattitűdöket vizsgáló Arab Transformations Project a politikailag érzékenyebb kérdéseknél egyértelműen magasabb válaszmegtagadást tapasztalt, különösen az idősebb korosztályok és a nők körében (ABOTT et al. 2017). A különösen turbulens politikai időszakon átesett Tunéziában és Egyiptomban még a régió belül is magas volt azok aránya, akik a „nem tudja” válaszba menekültek a politikai jellegű kérdéseknél. Abott és szerzőtársai azt is hangsúlyozzák, hogy a rezsimváltást követő években sokan érezhetően nem is tudták, hogy mit gondoljanak a demokráciáról, vagy hogy egyáltalán nekik személyesen milyen rendszer lenne jó. Ezekben az országokban esetenként a közvélemény-kutatások fizikai kivitelezése is nehézségekbe ütközött: Irakban és Líbiában komoly biztonsági kockázatot jelentett a kérdőívezés, míg Egyiptomban a hatóságok bizonyos térségekbe be sem engedték a nemzetközi kutatási projekt kérdezőbiztosait.

Az illiberális rezsimekben tapasztalható mérési korlátokra hívja fel a figyelmet harmincnégy afrikai ország vizsgálata alapján Carlson (2018). Az Afrobarometer kutatási adatait elemezve az derült ki, hogy ugyan még az afrikai elnyomó rezsimekben készült felmérések is használhatók, de érdemes az interpretációjukkal vigyázni, ha az adatokat közvetlenül a választások előtt vették fel. Sokkal megbízhatóbbnak bizonyult a választási ciklusok más időszakaiban készült felméréseket figyelembe venni, ha a társadalomban uralkodó hangulatra, attitűdökre voltak kíváncsiak. Emögött Carlson szerint az áll, hogy a súlyosan represszív afrikai rezsimekben a választások előtti hónapokban – amikor a legkockázatosabb a rezsimet kritizálni – az inkumbensek támogatottsága látványosan megugrik, és a későbbi választási adatokkal összevetve egyértelműen az derül ki, hogy a választások előtt az inkumbenseket túlmérik. Az afrikai hibrid vagy egyenesen autoriter rezsimekben a választási kampány tehát rontja az adatok minőségét, mivel ez az időszak komoly nyomás alá helyezi a választót, és a válaszokban is kimutathatóan tükröződik az igazodási kényszer. Nyugalmasabb politikai időszakokban ez még az afrikai rezsimekben sincs így, és realisabb helyzetképet lehet kapni a társadalomban uralkodó véleményekről.

A demokráciával kapcsolatos attitűdökről végzett kutatásokra vonatkozóan tesz hasznos megállapításokat a *Democratization*-ben megjelent írásában Carnaghan (2011). Az orosz példán végzett kutatásai alapján az amerikai szerző azt látja az egyik legfőbb veszélynek, ha olyan intézményekről és értékekről kérdezik az állampolgárokat, amelyeket a saját, hétköznapi életükből nem ismernek, esetleg soha nem is tapasztaltak. A félrevezető válaszok és interpretációk esélye meglehetősen nagy, ha olyan rezsimekben kérdeznak a demokráciával kapcsolatos személyes viszonyról, ahol a demokratikus intézmények nem léteznek, vagy soha nem

működtek jól (CARNAGHAN 2011, 689). Ilyen helyzetekben a későbbi interpretációt nagyban segíti, ha a kutatás nemcsak arra kíváncsi, hogy mekkora a demokratikus berendezkedés támogatottsága, hanem megpróbálja feltárni, hogy a megkérdezetteknek mit jelent a demokrácia, és milyen tartalommal, jellemzőkkel társítják azt. A másik fontos észrevétel a kérdések konkrétságára vonatkozik. Eszerint úgy lehet minimalizálni a félreértéseket, ha a demokrácia működésének néhány egészen konkrét aspektusán (például a választások, az igazságszolgáltatás, a média állapotán) keresztül próbáljuk megfogni azt, hogy miként látják összességében a demokrácia helyzetét a választók.

A következőkben bemutatásra kerülő, Magyarországra vonatkozó kutatási eredmények szem előtt tartották a fenti szempontokat. A kutatás tisztázta, hogy a magyar választók számára mit jelent a demokrácia, és a válaszok a nyugat-európai demokráciaképpel kompatibilis összképet mutattak (BÍRÓ-NAGY-LAKI 2018, 8–9). A magyarok a leggyakrabban valamely szabadságjogra asszociálnak a demokrácia szó hallatán. Ilyen típusú válaszok adták az említések 24%-át. A válaszok 17%-a valamilyen módon a szólásszabadságra vonatkozott (ez volt a leggyakoribb válasz az összes említés között), de szintén a gyakoribb asszociációk közé tartozott a szólásszabadság következményeként is felfogható sajtószabadság. Kifejezetten gyakori válasznak bizonyult két általánosabb fogalom, a szabadság (12%) és az egyenlőség (14%) említése. Szintén gyakran asszociálnak a magyarok a demokrácia kapcsán a választásokra, valamint a népuralomra – arra, hogy a demokráciákban a hatalom forrása a nép. Összességében megállapítható, hogy elsősorban az emberi jogok első generációjához tartozó politikai szabadságjogokat értik a magyarok a demokrácián, és sokan kapcsolják a demokráciát az egyenlőség és az egyenjogúság fogalmaihoz – a jóléttel és a biztonsággal kapcsolatos asszociációk csak ezek után következnek.

Összhangban a Carnaghan által jelölt iránnyal, a kutatás annak felmérésére is törekedett, hogy a magyar demokrácia működésének általános megítélésén túl a demokrácia különböző feltételei és jellemzői mennyire valósulnak meg hazánkban. Ehhez a kérdezőbiztosok arra kérték a válaszadókat, hogy különböző állításokat értékeljenek egy 1-től 10-ig terjedő skálán aszerint, hogy szerintük mennyire teljesülnek jelenleg Magyarországon. A minél magasabb érték az adott állítás nagyobb fokú teljesülését jelezte. A válaszadók átlagosan 4,4 (ez a korrupció szintjével kapcsolatos elégedetlenséget fejezte ki) és 6,9 (a vallásszabadság érvényesülését tartották a leginkább igaznak a válaszadók) közötti értékeléseket adtak a különböző állításokra, ami összesítve leginkább közepesnek mondható. A posztkommunista országokban tapasztalt korábbi válaszmegtagadási megállapítások a magyar esetben is érvényesültek: ezek mértéke kezelhető, a „nem tudja/nem válaszol” kategóriába a legtöbb esetben a megkérdezettek 3–7%-a esett, és egyetlen esetben sem haladta meg a 15%-ot. Érdeemes továbbá hozzátenni, hogy

az adatfelvétel ideje a 2018-as választások után négy hónappal volt, tehát nem esett a felfokozott hangulatú választási kampány idejére, és már leülepedhettek az újabb fideszes választási győzelem utáni tapasztalatok.

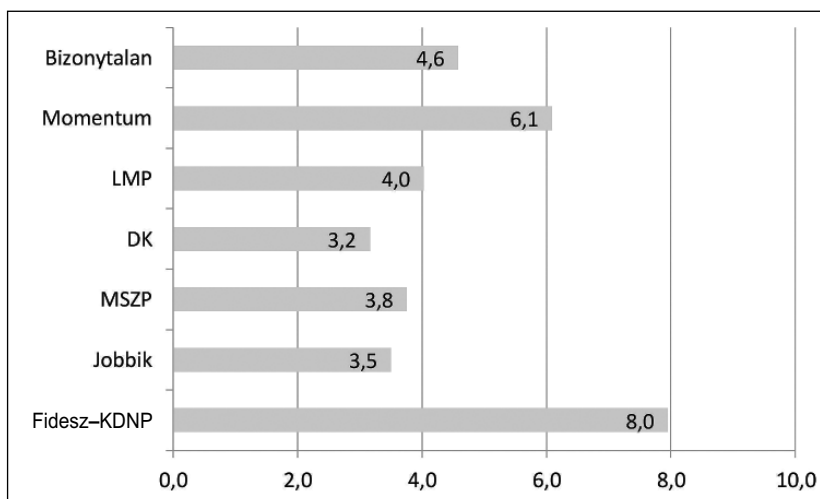
POLARIZÁCIÓ A MAGYAR DEMOKRÁCIA MŰKÖDÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSÉBEN

A magyar demokrácia minőségének percepciójával kapcsolatban talán a legfontosabb megállapítás az, hogy párhuzamos valóságok léteznek a magyar választók fejében. A kutatási eredményekből világosan kirajzolódik, hogy a demokrácia bizonyos elemeinek, jellemzőinek és a demokráciával kapcsolatos elvárásoknak a teljesüléséről alkotott vélemények tekintetében a legmeghatározóbb változó a pártpreferencia. Az ellenzéki és a kormánypárti szimpatizánsok mintha két különböző ország politikai berendezkedéséről nyilvánítottak volna véleményt. A Fidesz-szavazók átlagosan kétszer magasabb pontszámot adtak a különböző állításokra a tízes skálán, mint az ellenzéki pártok támogatói. A leginkább elégedetlenek a Demokratikus Koalíció szavazói tekinthetők, de a Jobbik és az MSZP támogatói is rendkívül borúsan látják a hazai demokrácia minőségét. Az LMP-sek a többi ellenzéki szavazóhoz képest egy fokkal kevésbé kritikusak, de így is az elégedetlenebb oldalhoz tartoznak. A bizonytalan szavazók is elégedetlenek a magyar demokrácia működésével, ők átlagosan 0,8–1 ponttal adtak rosszabb értékelést az átlagnál. A demokrácia működése szempontjából három kulcsfontosságú példán keresztül illusztrálom a demokratikus működéssel kapcsolatos vélemények szélsőséges polarizációját: ezek a szabad és tisztességes választások meglétével, az igazságszolgáltatás függetlenségével és a kormánytól független intézmények ellenőrző funkciójának teljesülésével kapcsolatos attitűdök.

Szabad és tisztességes választások

Annak ellenére, hogy a középértékre, összességében 5,5-re értékelték a magyarok a választások szabadságáról és tisztességességéről szóló állítást, a pártpreferencia szerinti bontásból (1. ábra) világosan látszik, hogy a közepes értékelés valójában hiányzik, és óriási különbség van a kérdés megítélésében a kormánypárti és az ellenzéki szavazók között. Míg a kormánypártiakban kétség nem merül fel (8-ra értékelték a hazai választások demokratikusságát), addig – ha a kevés momentumos válaszadót nem számítjuk – az ellenzéki szavazók maximum 4-est, de még a bizonytalanok is csak 4,6-ot adtak erre az állításra.

1. ábra. Mennyire teljesül? „A választások szabadok és tisztességesek”
(átlagok 1-től 10-ig terjedő skálán)

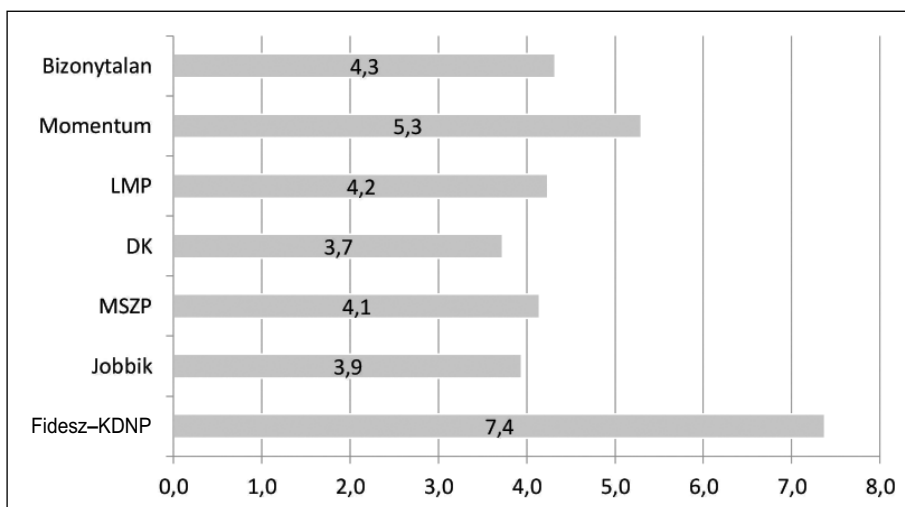
Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

A szociodemográfiai bontásokat tekintve érdekes eltéréseket látunk a településtípus szerinti bontásban, ugyanis – a falvak mellett – Budapesten a leginkább elégedettek a választás tisztaságával. Ne feledjük, a 2018-as országgyűlési választáson épp a fővárosban szavaztak át a legnagyobb arányban a különböző ellenzéki pártok szavazói más pártok egyéni képviselőjelöltjeire, hogy taktikai szavazással próbálják megakadályozni a kormánypárti mandátumszerzést. Számos helyen siker koronázta ezt a törekvést a fővárosban, aminek lehet az a hatása, hogy relatíve többen gondolják úgy, a választások még elég tiszták ahhoz, hogy ne csak a Fidesz nyerhessen.

Független igazságszolgáltatás

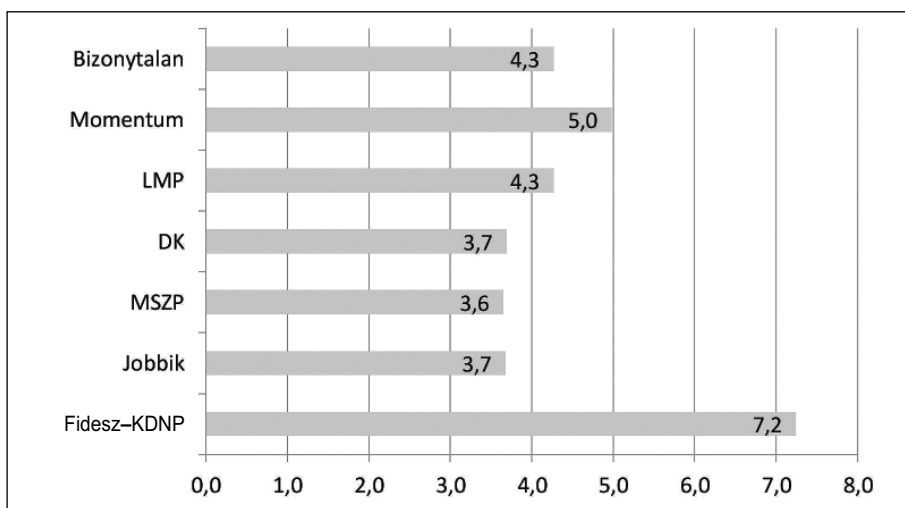
Nem bíznak meg különösebben a magyarok a hazai igazságszolgáltatás függetlenségében. Mindössze 5,3-ra értékelték azt az állítást, miszerint a bíróságok a politikától függetlenül működnek. A fideszes szavazók bíznak leginkább a bírák pártatlanságában (7,4), az ellenzéki szavazók, de még a bizonytalanok is jóval pesszimistábbak a bíróságokra nehezedő politikai nyomás kérdésében (2. ábra). Véleményüket vélhetően az is negatív irányban befolyásolta, hogy a 2018-as országgyűlési választás után a kormány belekezdett a bírósági rendszer átalakításába, melynek egyik legfőbb eleme volt a politikailag kényes ügyek különbíróságok alá való kiszervezése.

2. ábra. Mennyire teljesül? „A bíróságok a politikától függetlenül működnek”
(átlagok 1-től 10-ig terjedő skálán)

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

3. ábra. Mennyire teljesül? „Vannak olyan, kormánytól független intézmények,
melyek korlátozzák a kormány hatalmát” (átlagok 1-től 10-ig terjedő skálán)

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

Független intézmények – fékek és ellensúlyok

5,2-re értékelték a válaszadók azt az állítást, miszerint vannak kormánytól független intézmények, amelyek korlátozzák a kormány hatalmát. A viszonylag alacsony pontszám vélhetően összefügg azzal, hogy ellenzéki oldalról számtalan kritika éri a törvény szerint független intézményeket, hogy azok kormányzati érdekeket szolgálnak, a Legfőbb Ügyészségtől kezdve az Alkotmánybíróságon és az Állami Számvevőszéken át egészen a Magyar Nemzeti Bankig.

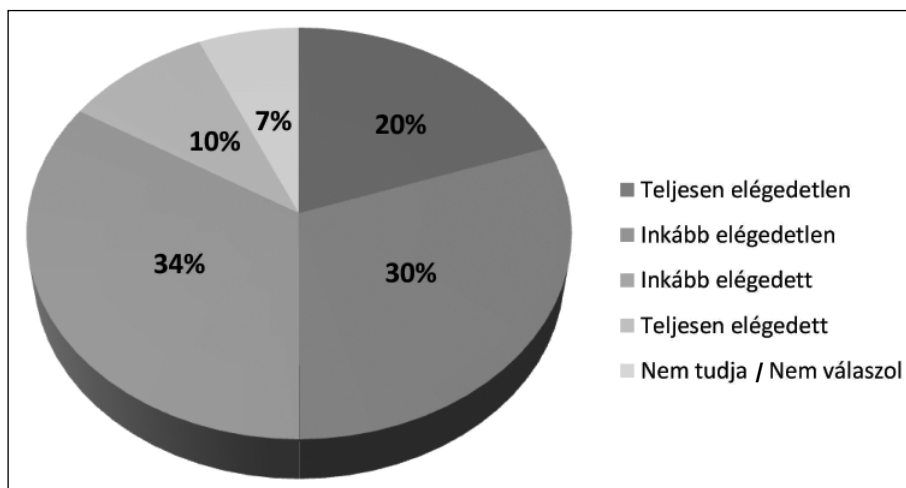
A pártpreferenciát tekintve szembetűnő (3. ábra), hogy a szocialista, a DK-s és a jobbikos szavazók egyaránt rendkívül szkeptikusak a független intézmények működésével kapcsolatban (4 alatti pontszámot adott mindhárom tábor). A kormánypártok szavazóit leszámítva mindenki (a bizonytalanok is) az átlagnál rosszabbra értékelte az állítást – szerintük a független intézmények nem töltik be a fékek és ellensúlyok rendszerében a szerepüket hatékonyan.

Elégedettség a magyar demokrácia működésével

Ha általánosságban kérdezzük rá a magyar demokrácia működésével kapcsolatos elégedettségre, akkor megállapítható, hogy a magyar demokrácia jelenlegi működésével kapcsolatban többségben vannak azok, akik negatívan látják a helyzetet. A sorozatban harmadik kétharmados fideszes parlamenti többséggel zárult választás után néhány hónappal a magyaroknak pontosan a fele volt elégedetlen a demokrácia működésével (4. ábra). A megkérdezettek 20%-a kifejezetten rossz véleménnyel van a jelenlegi politikai berendezkedés minőségéről, további 30% pedig szintén inkább elégedetlen, és aggodalommal tekint a magyar demokrácia állapotára. Velük ellentétben a válaszadók 44%-a alapvetően pozitívan értékeli a demokrácia állapotát hazánkban, de mindössze minden tizedik magyar látja kifejezetten rózsásnak az azt. Fontos látni, hogy habár viszonylag szűk, 6 százalékpontos többségben vannak csak azok, akik negatívan szemlélik a hazai demokrácia trendjeit, elégedetlenségük mértéke erősebb, mint a másik tábor elégedettsége.

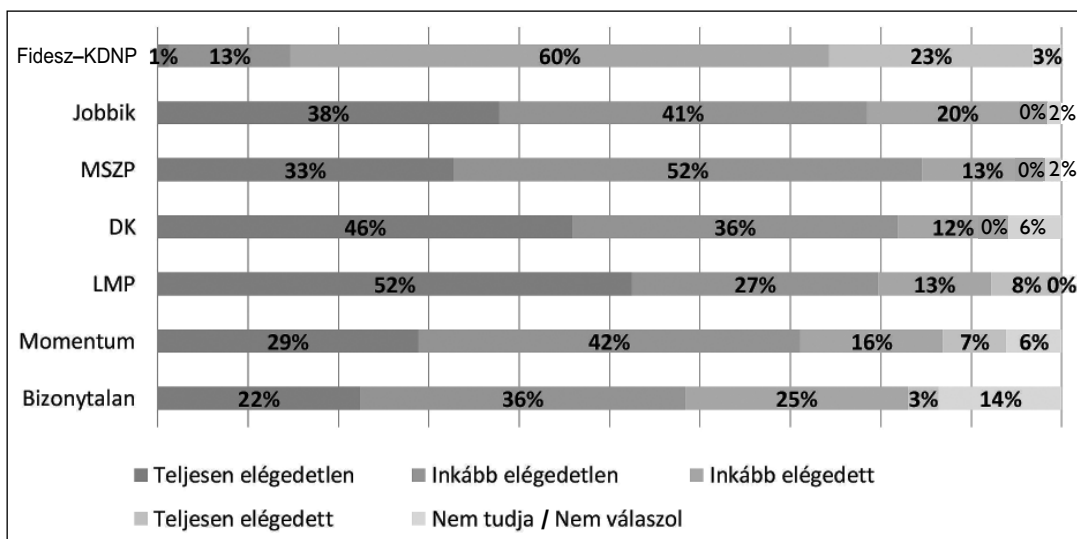
A pártpreferenciát vizsgálva itt is kirajzolódik, hogy a kormánypárti szavazók elsöprő többsége elégedett a demokrácia állapotával, míg az ellenzéki szavazók sokkal borúsabban látják a helyzetet (5. ábra). A fideszesek 83%-a nem talál különösebb kivétnivalót a hazai politikai rendszer minőségében, habár mindössze 23%-nyian vannak azok, akik teljesen elégedettek a demokrácia állapotával. Az ellenzékieknek ezzel szemben végtelenül lesújtó a véleményük: az MSZP-szek és a DK-sok a legelégedetlenebbek (82-85%-uk szerint gondok vannak a demokrácia működésében), de igen rossz véleménnyel vannak az LMP-szek (80%) és a jobbiko-

4. ábra. Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével jelenleg Magyarországon?

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

5. ábra. Ön mennyire elégedett a demokrácia működésével jelenleg Magyarországon?

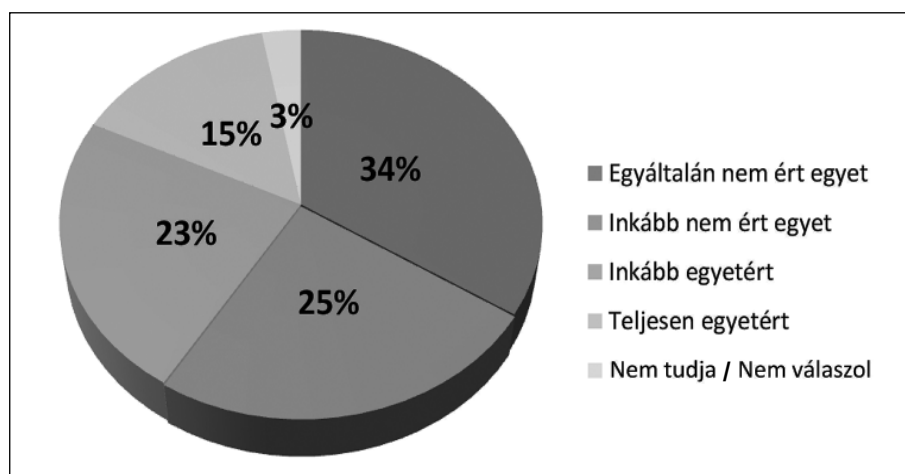
Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

sok is (78%). Szembetűnő, hogy egyetlen olyan Jobbik-, MSZP- vagy DK-szavazó sem volt, aki teljesen elégedett lett volna a demokrácia működésével. A bizonytalanok körében kisebb az elégedetlenség, de körükben is kétszer annyian vannak az elégedetlenek – ez azonban a jelek szerint nem elegendő ahhoz, hogy politikai aktivitásuk nőjön.

SZÉLES KÖRŰ SZKEPSZIS AZ ELSZÁMOLTATHATÓSÁGGAL SZEMBEN: „A KÖVETKEZMÉNYEK NÉLKÜLI ORSZÁG”

A kutatási eredmények alapján a magyar demokrácia egyik fontos jellemzője az, hogy erősen megingott a hit a politikusok elszámoltathatóságával kapcsolatban. A megkérdezetteknek csak a 38%-a értett egyet azzal az állítással, hogy a politikusokra ugyanazok a törvények vonatkoznak, mint az átlagemberekre, 59%-nak viszont ennél jóval negatívabb a véleménye (6. ábra).

6. ábra. Ön egyetért vagy nem ért egyet a következő állítással? „Magyarországon a politikusokra ugyanazok a törvények vonatkoznak, mint az átlagemberekre”

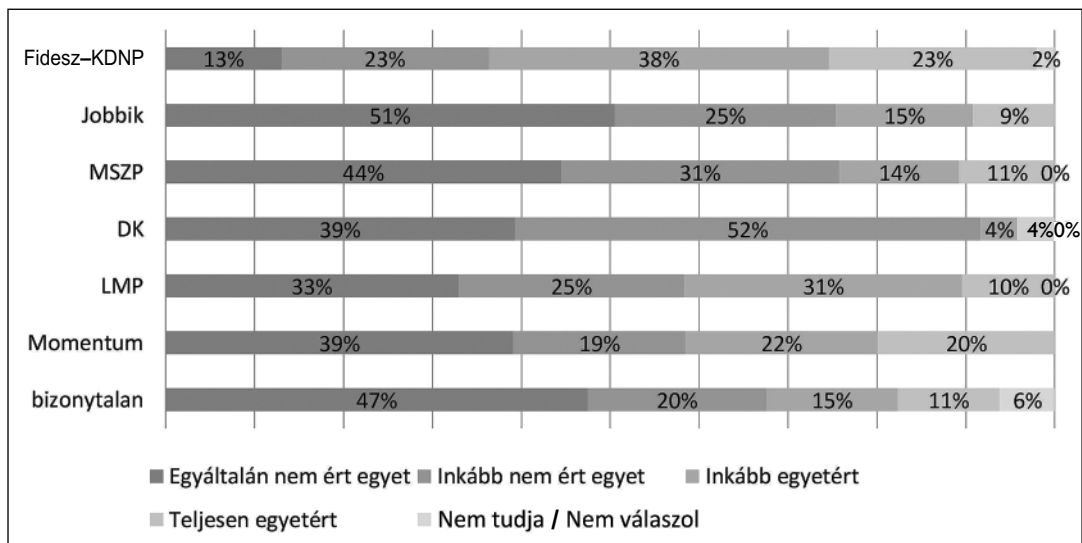

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

Az előző fejezetben már bemutatott polarizációs trendnek megfelelően a kormánypárti szavazók valamelyest pozitívabban látják a helyzetet (7. ábra): 62%-uk hiszi azt, hogy hazánkban a törvény előtt mindenki egyenlő, viszont az ellenzéki térfélen mindegyik párt táborában többségben vannak a kételkedő vélemények. A Jobbik és az MSZP szavazóinak is a háromnegyede véli úgy, hogy a hazai politikai establishmentnek kiváltságai vannak a törvény előtt, a DK-sok elsöprő többsége (90%) bizalmatlan, az LMP és a Momentum szavazói viszont némileg megosztottabbak.

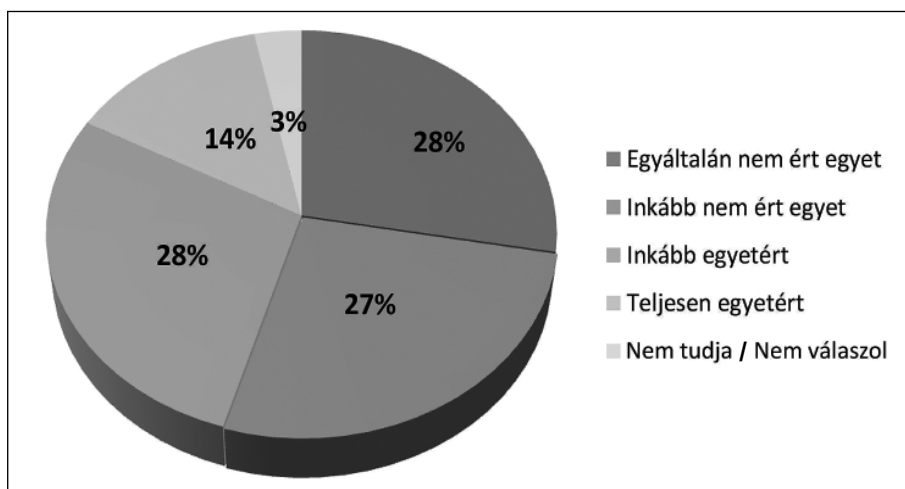
Az előző kérdéshez hasonlóan szkeptikusok a magyarok azzal kapcsolatban, hogy a magyar politikai életben következményei lennének a tetteknek (8. ábra): 55% szerint a politikusok lényegében bármit megtehetnek, és csak 42% véli úgy, hogy az országot vezető elitnek a cselekedetek következményeit viselnie kell.

7. ábra. Ön egyetért vagy nem ért egyet a következő állítással? „Magyarországon a politikusokra ugyanazok a törvények vonatkoznak, mint az átlagemberekre”

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

8. ábra. Ön egyetért vagy nem ért egyet a következő állítással? „Magyarországon a politikában a tetteknek következménye van”

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

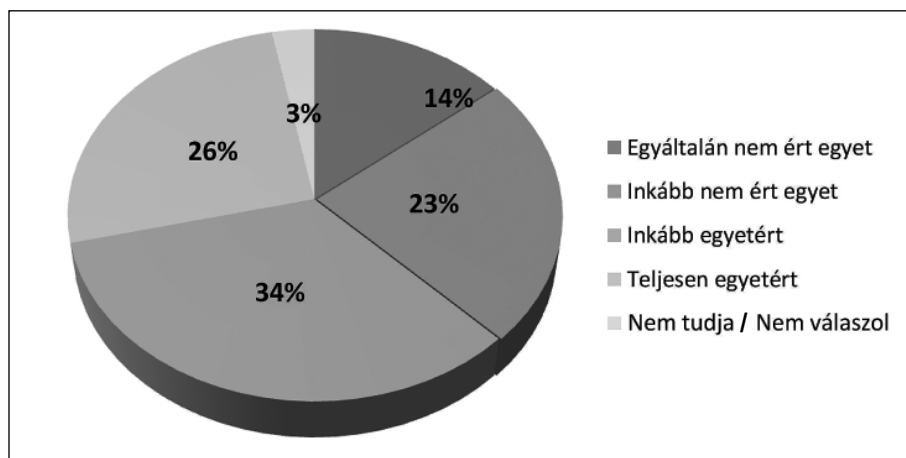
Kormánypártiak és ellenzékiek ismét más-más szemüvegen keresztül figyelik a hazai politikai életet: míg a kormánypártiaknál 69% értett egyet az állítással, addig a jobbkiosoknak (25%) és a DK-soknak (24%) csak a negyede, a szocialistáknak (35%) és az LMP-seknek (37%) pedig bő harmada értett egyet, de a bizonytalanoknak is csak 29%-a véli úgy, hogy a hazai politikai életben nem lehet kibújni a tettek következményei alól.

A TÖBBSÉG ZSARNOKSÁGA?

A jelenlegi magyar demokráciában az ellenzéki szavazók úgy érzik, hogy a kormány nem törődik velük, és ez a törvényalkotásban is lecsapódik: a parlamenti többség a kisebbség véleményét egyáltalán nem veszi figyelembe a döntések meghozatalánál.

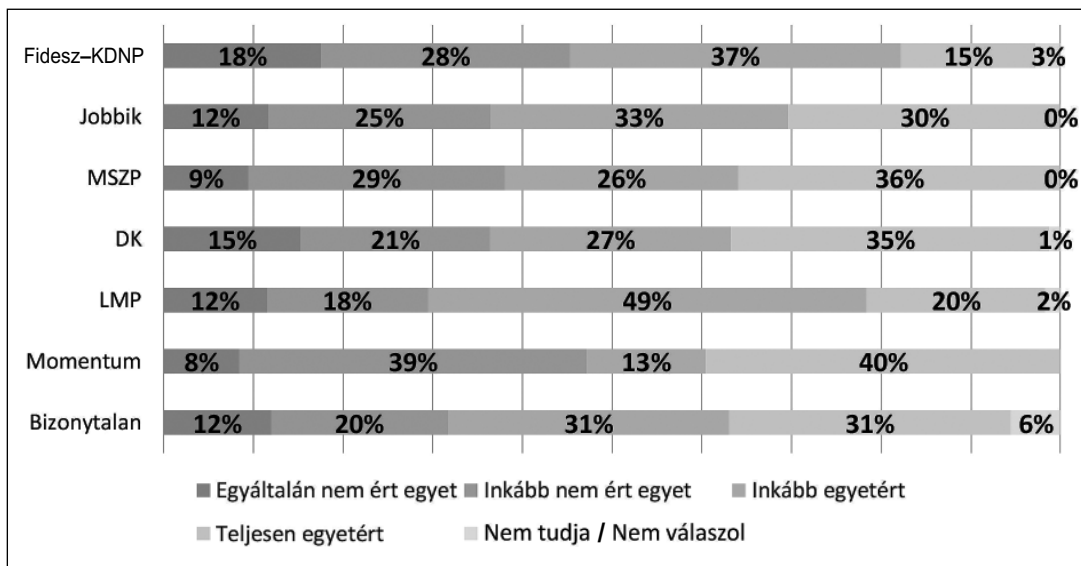
Ezt az érzetet erősíti a kutatás azon kérdése, amely szerint többségben vannak azok, akik úgy érzik, a kormány csak azokkal törődik, akik rá szavaznak (9. ábra). A megkérdezettek 60%-a értett egyet az állítással, míg 37% szerint a kormány minden választói csoport érdekét figyelembe véve hozza meg döntéseit.

9. ábra. Ön egyetért vagy nem ért egyet a következő állítással?
„A kormány csak azokkal törődik, akik rá szavaznak”

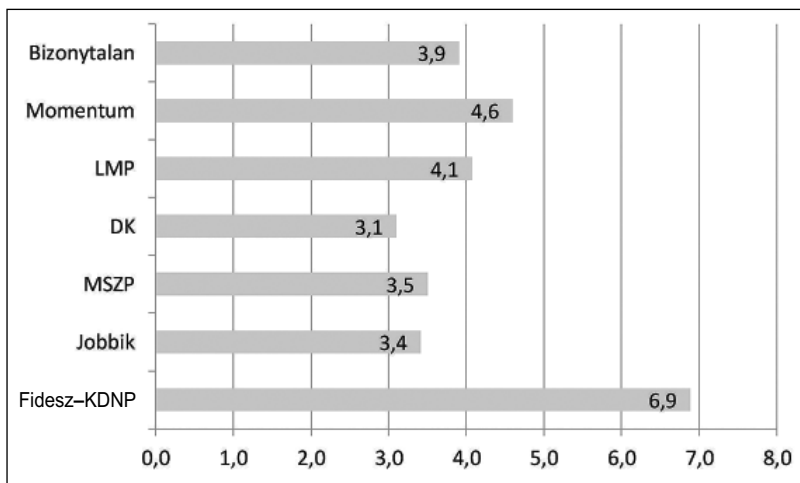
Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

10. ábra. Ön egyetért vagy nem ért egyet a következő állítással?
„A kormány csak azokkal törődik, akik rá szavaznak”

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

11. ábra. Mennyire teljesül? „A kormány az ellenzék véleményét is figyelembe veszi a döntéseinél” (átlagok 1-től 10-ig terjedő skálán)

Forrás: Závecz Research, 2018. augusztus.

Ebben a kérdésben nem látunk óriási eltérést a kormánypárti és ellenzéki szavazók véleménye között (10. ábra): a fideszesek 52%-a is egyetért az állítással, tehát körükben is többségben van az az álláspont, hogy az ellenzéki szavazók érdekeit nem veszi figyelembe a kormány. Ezzel szemben az ellenzéki és bizonytalan szavazóknál 62–69% között változik az egyetértési arány, tehát a nem kormánypártiak körülbelül kétharmada érzi úgy, hogy a kormány egyáltalán nem törődik velük.

A parlamenti munka konszenzusos jellegéről még annyira sincs jó vélemény a magyar társadalom, mint a választások tisztességességéről vagy a független intézmények működéséről (11. ábra): tízes skálán mindössze 4,8-ra értékelték a választadók azt az állítást, hogy a kormány az ellenzék véleményét is figyelembe veszi a döntéseinél. Erre a kérdésre a kormánypárti szavazók sem adtak 7-esnél jobb értékelést, vélhetően ők is valamennyire egyoldalúnak tartják a jelenlegi törvényalkotást. Az ellenzéki szavazók alacsony értékelése mellett feltűnő a bizonytalanok 4-est meg nem haladó pontszáma is.

KONKLÚZIÓK

A magyar demokráciával kapcsolatos állampolgári attitűdök vizsgálata alapján kijelenthető, hogy a választók Magyarországon továbbra is fel merik vállalni akár a hatalomról alkotott negatív véleményüket is. A posztkommunista országokban tapasztalt trendek megállnak hazánkban is: nem látunk bizonyítékot érdemi mértékű öncenzúrára, a negatív vélemények tömeges elhallgatására. A tanulmányban bemutatott adatokból egyértelmű, hogy Magyarországon van lehetőség a szembehelyezkedő, kritikus vélemények nyílt megfogalmazására a hatalom számára fontos politikai témákban is, és a kormánnyal kritikus választók nem is tagadják álláspontjukat. A magyar helyzet fontos tanulsága, hogy a társadalom jelentős része tudatában van annak, hogy a hazai demokrácia helyzete nem rózsás, elégedetlen ezzel a helyzettel, és ezt el is mondja a kérdezőbiztosoknak. A magas választásmegtagadásban, az eltitkolt preferenciákban való hit a korábbi magyar választási kampányokban (2014, 2018) gyakori mankója volt a felmérésekben rosszul álló ellenzéki pártoknak, de a választási eredmények és velük összevetve a választások előtti utolsó publikált közvélemény-kutatások (közvéleménykutatok.hu 2018) mindkét alkalommal azt igazolták, hogy a közvélemény-kutatásokat továbbra is hiteles forrásnak lehet tekinteni a választási előrejelzésekhez. Néhány afrikai rezsimmel ellentétben ezen Magyarországon az sem változtat, ha a kampány fokozott hangulatú heteiben készülnek a felmérések. Érdeemes hozzátenni azt is, hogy bár a kormányhoz köthető és a kormánytól nem függő intézetek anyagi lehetőségeiben hatalmas különbségek vannak, továbbra is vannak olyan műhelyek,

amelyeknek köszönhetően a hatalom megítéléséről a hatalomtól független forrásokból lehet tájékozódni.

Korábbi kutatásokból is ismert (lásd például GERŐ–SZABÓ 2015), hogy a demokrácia mint politikai rendszer általánosságban többségi támogatást élvez Magyarországon. Azonban a sorozatban harmadik nagyarányú fideszes választási sikert követően már többségben vannak azok, akik a magyar demokrácia jelenlegi működésével kapcsolatban negatívan látják a helyzetet. Az Orbán-rezsim demokratikus működésével kapcsolatos vélemények ugyanakkor szélsőségesen polarizáltak. A kormánypárti szavazók elsöprő többsége elégedett a demokrácia állapotával (ezt alátámasztják a konkrét demokratikus intézményekre vonatkozó kérdések is), míg az ellenzéki szavazók lesújtónak látják a helyzetet. A fideszes szavazók többségén kívül senki sem gondolja (a bizonytalanok sem), hogy a magyar demokrácia állapota alapvetően rendben van. Érdekes azonban megjegyezni, hogy csak minden ötödik fideszes teljesen elégedett a demokrácia állapotával, ami jelzi, hogy a kormánypárti szavazók szerint sem ez a terület a Fidesz fő erőssége.

A demokrácia minősége terén létező kormánypárti és ellenzéki valóságok megerősítik azokat a megállapításokat, miszerint a magyar társadalom pártos értelemben erősen elfogult, a polarizáció az elmúlt években csak tovább nőtt hazánkban, és a politikai helyzetértékelést alapjaiban határozza meg a kormányzati vagy ellenzéki szimpátia (PATKÓS 2018). Nemcsak arról van szó, hogy a választók nagyon szeretnék a saját pártjukat, hanem arról is, hogy a másik elutasítása identitásalelem a táboron belül. A rezsim elutasítása alapvető önidentifikációs pontja valamennyi ellenzéki tábornak, és láthatóan összeköti őket az is, ahogyan az Orbán-kormány demokratikus működéséről gondolkodnak.

A nem kormánypárti szavazók kifejezetten rosszul érzik magukat a jelenlegi rezsimben. Többségben vannak azok, akik úgy érzik, a kormány csak azokkal törődik, akik rá szavaznak, és széles körben elfogadott nézet, hogy a többség a kisebbség véleményét egyáltalán nem veszi figyelembe a döntések meghozatalánál. A hazai demokrácia működésével szemben meglévő erős kételyeket támasztja alá, hogy az ellenzéki szavazók már nem hisznek abban sem, hogy léteznének még olyan, kormánytól független intézmények, amelyek a kormányt ellenőrzés alatt tarthatnák. Erős tehát az a meggyőződés, hogy a magyar kormány érdemi fékek és kontroll nélkül végzi munkáját. Ha nincs bizalom a kormány ellenőrizhetőségében, akkor nem meglepő, hogy a vezetők elszámoltathatóságába vetett hit is gyenge. Ennek bizonyítéka, hogy a negyedik Orbán-kormány idején kisebbségben vannak azok, akik szerint a politikusoknak viselniük kell tetteik következményeit, és akik úgy vélik, a politikusokra ugyanazok a törvények vonatkoznak, mint az átlagemberekre. Mivel az ország ellenzéki fele a demokrácia működésébe vetett hitét jórészt elvesztette 2018 után, a következő évek nagy kérdése az lesz,

hogy mindez nagyobb aktivitást ébreszt-e a kormánykritikus választókban, vagy lemondással vegyes passzivitáshoz vezet.

A jövőbeli hazai demokráciakutatások perspektívájából fontos vizsgálati szempont lehet, hogy a demokrácia állapotáról alkotott borúlátó ellenzéki vélemények akkor is tartósan megmaradnak-e, ha az ellenzéki pártok a 2010–2018-as időszakhoz képest több sikert érnek el a különböző választásokon (például több önkormányzatban veszik át az irányítást, vagy több egyéni választókerületben aratnak győzelmet). Ezek a jövőbeli tapasztalatok segíthetnek majd eldönteni, hogy a magyar demokrácia megítélésével kapcsolatos szélsőséges polarizáció a hibridizáció megerősödő percepcióját jelenti-e a nem fideszes választók körében, vagy az ellenzék politikai sikertelensége miatt egyszerűen a pártosság és az ellenzéki szavazók reményvesztettségének újabb megjelenése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABBOTT, Pamela–SAPSFORD, Roger John–DIEZ-NICOLAS, Juan–TETI, Andrea 2017: *The Methods Handbook for the Political and Social Transformations in the Arab World Project*. University of Aberdeen, Aberdeen.
- ANGELUSZ Róbert 2000: *A láthatóság görbe tükrői. Társadalomoptikai tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest.
- BBC 2016: Russia's Levada Centre polling group named foreign agent. <https://www.bbc.com/news/world-europe-37278649> (letöltve: 2019. 04. 02.)
- BÍRÓ-NAGY András–LAKI Gergely 2018: *Demokrácia és a magyar társadalom*. Friedrich-Ebert-Stiftung–Policy Solutions, Budapest.
- CARLSON, Elisabeth 2018: The perils of pre-election polling: Election cycles and the exacerbation of measurement error in illiberal regimes. *Research and Politics*, 5 (2) 1–9.
- CARNAGHAN, Ellen 2011: The difficulty of measuring support for democracy in a changing society: evidence from Russia. *Democratization*, 18 (3) 682–706.
- COLTON, Timothy–HALE, Henry 2008: *The Putin vote: the demand side of hybrid regime politics. Paper presented at the conference „The Frontiers of Political Economics”*. Higher School of Economics, Moscow.
- FRYE, Timothy–GEHLBACH, Scott–MARQUARDT, Kyle L.–REUTER, Ora John 2017: Is Putin's popularity real? *Post-Soviet Affairs*, 33 (1) 1–15.
- GERŐ Márton–SZABÓ Andrea 2015: *Politikai tükrök. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Kozvelemenykutatok.hu 2018: *Közvélemény-kutatások összefoglalója – Havi átlagok*. <https://kozvelemenykutatok.hu/osszegzesek/> (letöltve: 2019. 04. 02.)
- LEVITSKY, Steven–WAY, Lucan A. 2010: *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge University Press, Cambridge.
- PATKÓS Veronika 2018: Pártos szavazók győzelme. A pártosság és a politikai megosztottság min-tázatai a 2018. évi országgyűlési választás idején. In: BÖCSKEI Balázs–SZABÓ Andrea (szerk.): *Várározások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Napvilág–MTA TK PTI, Budapest. 102–124.

- Radio Free Europe 2018: Russian Polling Agency Stops Publishing Over Closure Fears. <https://www.rferl.org/a/russia-levada-polling-stops-election-foreign-agent/28979140.html> (letöltve: 2019. 04. 02.)
- ROSE, Richard 2007: Going public with private opinions: Are post-communist citizens afraid to say what they think? *Journal of Elections, Public Opinions and Parties*, 17 (2) 123–142.
- TREISMAN, Daniel 2014: Putin's popularity since 2010: why did support for the Kremlin plunge, then stabilize? *Post-Soviet Affairs*, 30 (5) 370–388.